

החוויה הדתית

האיסור "לא יחל דברו" – חובת האדם לשמור מוצא פיו ונדריו – משכלל את הרצון העצמי לקבוע נורמת התנהגות אישית, לכדי ציווי. הנדר עצמו הופך למצווה נוספת עבור הנודר. תוכן הנדר איננו משמעותי, מרגע שהוא נכלל בתבנית התורתית הזו הוא הופך למחייב מן התורה. כך, למעשה, מעמידה התורה את האדם במעמד של מצווה ומצווה גם יחד. היא מאפשרת לו להעמיד עצמו במקומו של נותן התורה, כביכול, ולהכריז על מערכת של איסורים וערכים שתכבול אותו עצמו.

בגמרא נדון היחס בין המצוות שבתורה לבין מה שאדם ציווה את עצמו. האם אדם יכול לנדור לקיים מצווה ולא לעבור על איסור או להיפך, אם הוא יכול לנדור לעבור על אחד האיסורים ומה משמעות הנדר במקרה כזה. שתי השאלות מבררות שני עניינים שונים אך דומים. השוני הוא במגמה. בעוד שהראשון נודר לקיים מצווה ובכך מחזק את דברי התורה והמצוות השני מבקש ליצור שתי מערכות מחייבות סותרות. האחת איסור תורה עצמאי והשני איסור תורה לעבור על נדרו. בכך הוא מעמיד בקונפליקט את המפגש בין נדרו שלו לבין מצוות ה'. אולם, ישנו דמיון בין שני המקרים. בשניהם האדם מבקש להעביר את כובד המשקל מחיוב הטרונומי לחיוב אוטונומי הנובע מהחלטתו כאדם. ככל שהדבר נוגע לעולמו הדתי, הוא רוצה לשלוט בחייו ולקבוע את סדרי העדיפויות ומערכת החיובים. שתי השאלות הללו נוגעות לבעיה היסודית שיש בעצם האפשרות הנובעת מן הנדר המחזק את כושרו של האדם להיות בעצמו כאל.

ואמנם ההנחה היסודית של התלמוד היא שקיימת סתירה. וכי העקרון ש"מושבע ועומד מהר סיני" אינו מניח לאדם להיתלות במקור חיצוני לשבועתו לשמור את דבר ה'. וכי לא ניתן לייצר באופן מלאכותי כפילות שתעתיק את מקור החיוב אל האדם עצמו. וכך מובא במסכת נדרים:

מנין שנשבעין לקיים את המצוה? שנאמר: נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך.

והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא!

אלא הא קמ"ל, דשרי ליה לאיניש לזרוזי נפשיה (נדרים ח, א) [למדנו מכאן כי מותר לו לאדם לזרוז את עצמו]

הגמרא מחדשת מן הפסוק "נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך" שניתן לכפול את מצוות ה' על ידי נדר ולחזקן, אבל מדייקת שאין שום אפשרות לייצר מקור חיוב נוסף. כל שניתן הוא לנדור מתוך מטרה לזרוז את קיום המצווה מן התורה. הדיון הזה נוגע להסדרת המערכת שבין נדרי האדם והמצווה.

דיון אחר אינו נוגע לעצם האפשרות לנדור אלא למקרה שבו ישנה חפיפה חלקית בין הנדר או השבועה ובין מצוות התורה. הגמרא דנה בשאלה מה דינו של מי שנשבע שלא לאכול כלל ואכל נבילה. האם דינו כדין מי שאכל נבילה או שמא דינו כמי שהפר את שבועתו. גם כאן ההנחה היא שכיוון שמושבע ועומד מהר סיני, יש זילות מסוימת בהעמדת האכילה כבעיה בהלכות שבועות. במקרה הזה, לדברי רב ושמואל ור' יוחנן, כל עוד הנדר רחב מן האיסור שבתורה, הוא חל גם על מה שכתוב בתורה. לדעת ריש לקיש הנדר יחול גם אם אסר על עצמו רק איסור תורה אלא שהרחיב אותו (למשל, על כמות של חצי שיעור שלדעת ריש לקיש אין בו איסור מן התורה אך אדם שנשבע שלא לאכול עובר על שבועתו למן הנגיסה הראשונה (יומא עג, ב)).¹

¹ שאלה מעניינת נוספת היא שאלת הפרשנות. כיצד מפרשים את הנדר שלא לאכול. האם כנדר שחל גם על חצי שיעור. האם הכלל הפרשני הוא לשון בני האדם כיון שמדובר בנדר. או שהכלל הפרשני הוא הכללים הפרשניים החלים על כל מצווה ומצווה. גם שאלה זו די בה כדי לשפוך אור על אותה דילמה עצמה.

נמצאנו למדים כי ניתן להוסיף נדר על מצוות שקיבלנו בסיני. ואילו לגבי איסורים, הנדר לא חל גם אם הוא תומך באיסור אלא אם יש פער מסוים בין האיסור ובין הנדר.

נדר המנוגד לדבר תורה נחשב ל'נשבע על מה שכתוב בתורה' במקרה הזה העמדה הלכתית נחרצת, הנודר נחשב כמי שעובר בשבועת שוא, כיוון שהוא מנוע מלקיים שבועתו גם אם המניעה איננה עובדתית אלא הלכתית.

שאלת החפיפה בין נדר או שבועה ובין מצוות התורה היא שאלה שעומדת ביסודם של קונפליקטים רבים בחיי היהודי המאמין. החפיפה הזו מציפה את השאלה העקרונית והמהותית כפי שנוסחה על ידי סוקרטס: "האם הטוב הוא טוב מכיון שהאלים ציוו עליו או שהאלים ציוו על הטוב משום שהוא טוב כשלעצמו" (סוקרטס, אותיפרון עמ' 267). האם צריך להכיר בטוב שבציווי ולזהותו או שהוא טוב מכיוון שצווינו לקיימו. התשובה לכך אינה חד משמעית. מותר לאדם לחבב על עצמו את המצוות במציאת החיבור האישי למצווה, אך מקור תוקפה איננו בשבועה ובנדר אלא בחובת הציות לדברי ה'.

ישנה כאן הדרכה חשובה וכיוונון לחווייה דתית שיש בה גם התרגשות והתפעמות, עונג ושמחה. ישנה בעיה אם קיימת החמצה של מקור החיוב בעבודת ה' אך אין פסול במציאת חיבור אישי והתלהבות בעבודת ה'. השילוב בין אלו כפי שעולה מן המקורות כאן, מתואר בפי האדמו"ר מגור:

ופירש דכתיב: מה יפו פעמיך בנעלים (שיר השירים, ז, ב)

פעמיך הוא התעוררות התלהבות ליבות בני ישראל מלשון פעמון זהב.

בנעלים- הוא שזה התלהבות צריך שמירה ומנעול שלא יתפשט בו פסולת.

ושבח הזקנים הוא בזה שיש להם ישוב הדעת שלא להתפשט ההתלהבות יותר מידי... (שפת אמת,

בהעלותך, תרמ"ג)